

Kamenní svědci minulosti

Naši krajinu formovaly generace našich předků, a to jak po stránce řeckli bychom geomorfologické či fyzikální, tak po stránce kulturní. Pod prvním vymezením rozumíme přetvoření přírodní krajiny v krajinu sídelní, pro niž je charakteristická pestrá mozaika polí, luk, lesů, cest, mezi a jiných antropomorfních krajinných útvarů (v posledních desetiletích žel často degradovaná kolektivizací zemědělství), kulturním rozměrem krajiny pak rozumíme nejen přítomnost sídel, architektonických památek a jiných v krajině roztroušených stavebních objektů, ale též dimenzi duchovní, charakterizovanou jak sakrálními stavbami, tak i doklady lidové zbožnosti - drobnými objekty božích muk, křížů, kaplíček, obrázků na stromech apod. Mystérium míst opatřených drobnou sakrální architekturou působí dodnes na každého průchozího (a nejen proto, že jsou to většinou místa v krajině nějakým způsobem významná - křížovatky cest, zdaleka viditelné návrší či vyvýšeniny, přechody vodních toků...). Je-li však takovýto objektem hrubě otesaný kamenný kříž, jemuž se místně říká také „baba“, mnohdy pak podle tradice kříž smírčí, nezůstane k magické přitažlivosti tohoto místa lhostejný obvykle nikdo.

Tyto kamenné kříže, které se mohou vyskytovat i v podobě křížových kamenů či kruhových stél, jsou zvláštní historickou strukturou naší krajiny, k níž se právě pro její tajemnost váží mnohé pověsti a jež je také odedávna předmětem bádání i pseudobádání jak odborníků či poučených laiků, tak nejrůznějších fantastů a hledačů senzací. K prvé skupině patří Společnost pro výzkum kamenných křížů při Městském muzeu v Aši, která byla založena v roce 1984. S pozoruhodnými výsledky činnosti této společnosti seznamuje objemná a graficky mimořádně přitažlivě zpracovaná publikace **Kamenné kříže Čech a Moravy**, již v roce 1997 vydalo pražské nakladatelství Argo (391 stran, 3 strany mapových příloh a 16 stran barevných příloh, doporučená cena 298 Kč).

Posláním knihy je podle slov jednoho z autorů S. Wiesera „umožnit poznání každému, kdo nalezne smírčí kříž“. Publikace si tedy nečiní ambici zevrubně vysvětlit a popsat všechny motivy vzniku těchto nejstarších svědků lidové zbožnosti v našich zemích, přesto však podává jak stručný přehled dosavadního vývoje bádání na tomto poli (J. Vít), tak poměrně důkladné zhodnocení teorií vzniku těchto památek. S. Wieser tak v kapitole Teorie vzniku kamenných křížů a křížových kamenů uvádí sedm možných výkladů o původu kamenných křížů, z nichž jeden - tedy význam smírčí, lze u mnoha těchto památek považovat za jednoznačně prokázaný. Význam hraničních znamení může být pravděpodobný u některých křížů. Popis katastrálních hranic je dochován z řady obcí vesměs z počátku 19. století. Vždy to byla poměrně složitá soustava různě značených (a často právě kříží) hraničních kamenů, jejichž umístění v terénu bývá v těchto pramenech poměrně přesně popsáno. Bylo by tak proto lze v některých přípa-

dech kamenný kříž sloužící jako hranečník přesně určit, dlužno však podotknout, že z této soustavy se do dnešní doby díky zejména kolektivizaci zemědělství nedochovalo téměř nic, takže použití zmíněných popisů v terénu je obvykle téměř nemožné. Misijní, zejména cyrilometodějský původ křížů, stejně jako teorie o projevech germánské symboliky či rekatolizačních symbolů Wieser zcela správně odmítá, podobně jako mnoha autory protežované tvrzení o cestních znameních (naposledy např. Květ, R.: *Staré stezky v České republice*. Moravské zemské muzeum Brno, 1997). Pozoruhodné ovšem je, že se Wieser při výčtu teorií vyhýbá té, která se pro religiozní prostředí konce středověku a prvních století novověku, do kterého doby značná část popisovaných památek svým vznikem nejspíše připadá, nejvíce nabízí (případně ji skrývá za význam „kultu znamení smrti“) - totiž jednoznačně náboženskému významu - připomínce Kristova vykupitelského utrpení, zejména máme-li již ze šestnáctého století spolehlivě datované jiné takovéto v krajině přítomné symboly - sloupová Boží muka.

Exkurzem do středověkého právního systému je stat V. Urfuse Kamenné kříže a právo, v němž se autor zabývá problematikou smírčích smluv a z nich vyplývajících závazků, mezi něž v některých případech náleželo i vybudování kříže. Vztah kamenných křížů k právnímu životu v minulosti však neoznačuje jako přímo závislý, vytýčuje přítom časový předěl, po kterém již bylo zmíněné užití smírčích smluv, ať již obsahovaly závazek kříž postaviti nebo ne, v právním životě vyloučeno, na prvuou čtvrtinu 17. století.

Největším přínosem publikace je však obrazový katalog více než patnácti set sestavovatelům publikace známých křížových kamenů či kamenných křížů (uspořádal J. Vít, kresby Z. Procházky a T. Karla) s přesným popisem a více-méně přesnou lokalizací toho kterého objektu, k němuž je, existuje-li, přičleněn také stručný výklad historické události, k níž se kříž vztahuje, popř. pověst. Seznam samozřejmě není definitivní, čehož jsou si autoři vědomi. Chybí mi zde proto možná v této souvislosti adekvátní výzva ke čtenářům se žádostí o zaslání údajů o křížích v knize nepublikovaných, popř. k upřesnění některých informací či méně přesných lokalizací objektů v knize uvedených. Přínos katalogu a celé publikace navíc umocňuje seznam literatury, zabývající se danou problematikou, obsahující dvě stě bibliografických položek.

Na závěr nelze než se ztotožnit se slovy S. Wiesera, že totiž tyto pozoruhodné památky byly vesměs situovány ve volné krajině, kde „jediné mohly a mohou působit v kontextu s jinými krajinnými prvky ve smyslu svého poslání“. Jakékoliv jejich přemísťování, byť vedené sebebohulibějšími důvody (jako ochrana před stále se množícími krádežemi bývají v poslední době často shromažďovány do intravilánu obcí) je v podstatě nečistou k dědictví předků a drastickým zásahem do staletého řádu historické struktury krajiny.

Václav Štěpánek

Jak neměřit člověka

Světověznámého amerického biologa a spisovatele **Stephena Jay Goulda** snad ani není třeba představovat. Je autorem rozsáhlé řady populárně-vědeckých knih, ze kterých se zatím český čtenář mohl bohužel setkat jen s velmi úspěšnou knížkou *Pandin palec*. Letos se na náš trh dostalo staronové autorovo dílo **Jak neměřit člověka**. Gould se v něm pustil do velmi ožehavého problému - měření IQ a s tím souvisejícím rasismem a diskriminací některých sociálních skupin. Jak neměřit člověka vyšla poprvé v roce 1981, česká mutace je překladem druhého, prakticky nezměněného vydání z roku 1996, kdy se tato kniha stala pádnou odpovědí na rádobu ne-rasistickou knihu Gaussova křivka, jež autoři se snažili dokázat vrozenost a nezměnitelnost dědičného IQ. Gould je známým bojovníkem proti tomuto biologickému determinismu, který býval (např. sociálními darwinisty) a ještě je často zneužíván jako ospravedlnění sociálního status quo - „sociálně slabé skupiny jsou vrozeně méněcenné, je to nezměnitelný fakt, který je v souladu s přírodou, tudíž nemá cenu se snažit s tím cokoliv dělat“. Stephen Jay Gould velmi elegantním a i laickému čtenáři přístupným a čtivým způsobem poukazuje na hrubé omyly zastánců teorie vrozeného a nezměnitelného IQ (= sociálního postavení podle některých biologických deterministů) a ukazuje, jakým způsobem byla deformována morální a etická pravidla, aby vyhovovala těmto rasistickým názorům.

Možná se ptáte, proč se zmiňujeme o této tematice v časopisu, jako je Veronica. Přecitst si Gouldovu novou knihu je velmi poučné i z poněkud jiného důvodu. *Jak neměřit člověka* je totiž také rozbor lidské zaslepenosti. Je až neuvěřitelné, jakým způsobem jsou lidé ochotni vědomě překrucovat a falšovat informace, jen aby vyhovovaly jejich apriorním představám o uspořádání tohoto světa. Mnohem varovnější jsou však příklady nevědomého sebeklamu, když všem názoru bezpodmínečně, hluboce a upřímně věříme, i když se jedná o zjevný blud. Právě toto neradostné zjištění, že tolik oslavovaná objektivita prostě neexistuje (což je asi jediné opravdu objektivní zjištění), by mělo rozeznat poplašný zvonek v hlavě každého „upřímného“ zastánce nějakého názoru, který svými důsledky zasahuje do života ostatních. To se samozřejmě netýká jen rasismu, sociální diskriminace nebo xenofobie, ale i obháječů ochrany přírody a jejich protivníků.

Gould se věnuje mylné argumentaci na podporu rasistických ideologií, ale bohužel zcela opomíjí mnohem základnější otázku: „Proč dokážeme tak snadno vyloučit velké skupiny lidí ze svých sympatií?“ Zájemcem o tuto tematiku lze doporučit především vynikající **Morální zvire** od **Roberta Wrighta** (Nakladatelství Lidové noviny, 1995). Podobné tematiky jako Gouldova nová kniha se dotýká i **Jazyk genů** od **Steveho Jonese** (nakl. Paseka, 1996).

Tomáš Grim